

za indoevropske jezike predosjećamo da su namijenjeni izražavanju spoljnijega svijeta, za arapski jezik nam se čini kao da je jezik unutrašnjeg promatranja, odmjeravanja misli i razumijevanja duha, da je stvoren radi traganja za božanskim smislovima.»

U petom poglavlju koje tretira suvremeni trenutak autor je pokušao ilustrirati uzročno-posljedične veze između složene savremene jezičke situacije i slabosti savremene jezikoslovne znanosti, naglasivši «*da se arapska diglosija korijeni u vremenima podređenosti baštinika drugim zajednicama u sklopu islamske države, a bilingvizam u kolonijalnoj potčinjenosti evropskim zemljama, iz čega proističe čvrsto uvjerenje da se ne može ni pomišljati na oronulost književnoga jezika ili prevladanost klasične jezikoslovne znanosti (...) Savremena jezikoslovna znanost bi teškoće lakše prevladala kada bi nalazila*

djelotvorne mjere podsticanja književnoga jezika i suzbijanja pučkoga govora, a to je utoliko potrebnije što u svim naprednim zajednicama zajednički jezik uveliko određuje sudbinu pučkoga govora, dok jedino u arapskoj zajednici, pučki govor ugrožava položaj književnog jezika...»

Svako ozbiljnije iščitavanje ovoga rada potvrđuje već izrečene ocjene o «premošćavanju praznina» ne samo u bh. arabistici već u općelingvističkim studijama, priručničkoj i udžbeničkoj literaturi. Stoga su istraživački napor i nada dr. Mehmeda Kice iskazani u uvodnom dijelu knjige, «*da knjiga predstavlja doprinos predstavljanju arapske jezikoslovne znanosti i povezivanja arapskog jezičkoznanstvenog naslijeđa s pogledima koje nude moderni koncepti i savremene metodologije jezikoslovnih istraživanja*» iznjedrili plodove koje će ubirati svi ljubitelji jezikoslovne misli. **m**

Zehra ALISPAHIĆ

AFIRMACIJA ISLAMSKIH DRUŠTVENIH NAUKA

Kriza muslimanskog mišljenja Abdulhamida A. Ebu Sulejmana, prevela Sabina Berberović (Biblioteka "Savremena islamska misao", Sarajevo;, El-Kalem, 2004), 217 str.

Kriza muslimanskog mišljenja je prijevod skraćene engleske verzije (1993.) arapskog izvornika *Ezmetu l-'akli l-muslim* (1992.) dr. 'Abdulhamida Ebu Sulejmana, predsjednika Međunarodnog instituta za islamsku misao i bivšeg rektora Međunarodnog islamskog univerziteta u Maleziji (skr. I.I.I.T.). Od kako se pojavila, ova knjiga je postala obavezna literatura na mnogim školama i forumima što zbog ugleda njenog autora, što zbog originalnosti i provokativnosti njegovih analiza, teza i dijagnoze, ali i zbog deficitarnosti studija u najvažnijoj oblasti savremene islamske misli, onoj koja se bavi uzrocima stagnacije muslimanske svjetske zajednice i putevima izlaska iz krize. Arapski izvornik našoj javnosti je predstavio i za prevođenje predložio dr. Enes Karić još prije desetak godina. Nažalost

bosanski prijevod pojavljuje se evo tek sada.

Djelo ima ambiciozan cilj da opiše ukupno stanje ummeta, pokuša dijagnosticirati uzroke muslimanske zaostalosti i skicirati put izlaska iz krize. Sastoji se od tri predgovora i šest poglavlja, od kojih su prva dva analitička a ostala četiri ustvari predstavljaju akcioni plan izlaska iz krize kako ga vidi autor. U prvom poglavlju autor je originalan kada izlaže svoju tezu o historijskim korijenima krize. Ona je, po autoru, cijena koju su muslimani morali platiti za brzo širenje islama u prvim godinama nakon Poslanikove, a.s., smrti. Poslanik islama iza sebe je ostavio generaciju muslimana odgojenu u islamu i izljuječu od virusa trajbalizma i etnocentrizma. Čitavi narodi koji su prešli na islam u godinama brzih muslimanskih *futuhata* nisu imali istu priliku da se preodgoje pa su formalno primili islam a ostali lojalni svojim ranijim plemenskim identitetima. U vrijeme halife Osmana dolazi do sukoba te dvije opcije u kojem etnocentrizam, oličen u dinastiji Emevija, odnosi pobjedu nad islamom, krv nad idejom. Kad su uvidjeli da gube bitku predstavnici islamske opcije, uglavnom vjerski intelektualci, povukli su se u džamiju i posvetili razradi islamskog prava u onom dijelu koji se odnosi na privatni život. Bila je to prirodna

posljedica isključenosti iz društveno-političkog života. Posljedično tome nikada se nije razvila metodologija islamskih društvenih i primijenjenih znanosti. S druge strane, svjetovno vodstvo je ostalo bez pouzdanih savjetnika pa su u svojim politikama lutali lijevo i desno. Vremenom se ovaj jaz između političkog i vjerskog/intelektualnog vodstva samo produbljivao. Ta podvojenost vodila je razlazu vjerskih i društvenih znanosti koji je kulminirao u savremenom jazu između vjerskog i sekularnog obrazovnog sistema, između uleme i svjetovne inteligencije kojoj su kolonijalisti povjerali vlast kada su napustili svoje muslimanske kolonije. Jednom kada su se razišle, politička i vjerska elita su pokušale držati monopol nad masama. Političke vlasti su u tu svrhu koristile materijalni, a vjerski autoriteti 'psihološki teror' (22). «Rezultat tih pritisaka,» zaključuje autor, «bile su inhibicije nastale u muslimanskoj misli, koje su dovele do takvog razvoja mentaliteta i karaktera ummeta da je počeo gubiti inicijativu i sposobnost da uvodi novine i da samostalno razmišlja» (7). Da stvar bude gora, kada se ulema uplašili da će etnocentristi pored prakse izvitoperiti i teoriju islama, a nisu imali hrabrosti imama Ebu Hanife, Malika i Ahmeda da im kažu NE, počeli su se skrivati iza ranijih autoriteta tvrdeći kako su vrata idžtihada zatvorena. Krug je bio zatvoren: čistota islama je možda 'očuvana', ulema je, generalno, pobjegla od svoje društvene odgovornosti a muslimanska civilizacija osuđena na stagnaciju čiji se rezultati nisu odmah pokazali jer Zapad još nije bio u usponu i jer su muslimani još neko vrijeme živjeli od stare slave. Vremenom, međutim, kriza misli je postala tako akutna da ni spremnost na najveće žrtve nije pomogla, kao što su pokazali brojni pokreti otpora kolonizatorima ili događanja u Afganistanu u zadnjih dvadeset godina. Logički slijedi da je izlaz iz krize u premošćivanju ovoga jaza, u integraciji ili 'islamizaciji' znanja, koju ponekad autor naziva i projektom *esale* (autohtonost) a koji stoji nasuprot neuspjelih pokušaja imitiranja Zapada (Turska pod Ataturkom, npr.) i imitiranja historijskih rješenja (selefije).

U drugom poglavlju autor detaljnije kritikuje tradicionalnu metodologiju islamske misli, da bi u trećem poglavlju govorio o osnovnim kon-

ceptima (poželjne) metodologije islamske misli. Četvrto poglavlje govori o uslovima za uspostavljanje islamskih civilizacijskih znanosti, a peto o premisama razvoja islamskih društvenih nauka. Zaključno poglavlje je autorovo viđenje budućnosti muslimanskog ummeta u odnosu na čovječanstvo.

Da je lakše kritikovati nego originalno misliti i lakše reći nego uraditi svjedoče četiri zadnja poglavlja u kojima autor ni izbliza ne briljira kao u prvom poglavlju. No, postoji nešto kod ovog autora što je inovativno i što je, slobodni smo ustvrditi, i u praksi dalo jako dobre rezultate. Za razliku od drugih sličnih akcionih planova, ovaj, ne uvijek uspješno, pokušava izbjeći zamki spekulacije kojoj su muslimani tako skloni. Spekulativno razmišljanje može biti simpatično, interesantno, zavodljivo, ali rijetko korisno. Sama činjenica da se s njim ne možete ni slagati ni ne slagati stavlja vas pred izbor da vjerujete ili ne vjerujete, što u suštini i nije racionalni već dogmatski ili emocionalni izbor. Autor umjesto toga afirmiše ideju razvoja mjerljivog znanja, tj. 'islamskih' društvenih nauka, prvo biheviorističkih (psihologije, sociologije i antropologije) a zatim i ostalih: «Kriza muslimanske misli je kriza uspostavi društvenih nauka koje mogu pomoći ummetu u izgradnji njegove misli, organizacije, institucija i politika» (25). Istovremeno, zagovara autor, mora početi proces odgoja novih generacija u tom novom duhu *esale* ukorijenjenom u našoj baštini ali okrenutom sadašnjem vremenu i prostorima na kojima žive muslimani. Najviše što današnja generacija muslimana može napraviti jeste da odgoji tu novu generaciju koja će u budućnosti biti kadra ostvariti muslimanske snove o ponovnoj slavi.

Svoje zagovaranje integracije znanja autor je, sa skupinom svojih saradnika, operacionalizirao, doveo do kraja i pretvorio u konkretan obrazovni plan koji se provodi(o) na Međunarodnom islamskom univerzitetu u Maleziji. Kao i svaki eksperiment i ovaj je patio od brojnih nedostataka, i ideologiziranja, ali ostvareni pozitivni rezultati za vrijeme njegova rektorovanja, po našem skromnom sudu, daleko nadmašuju te nedostatke. To daje nadu da su muslimani konačno iznašli koncept obrazovanja koji bi uz kvalitetnu primjenu (osoblje i finansije) mogao

biti naša najrealnija nada. Oni koji su završili uporedne studije islamskih i neke od društvenih nauka shvatili su kakav predikament jeste jaz između sekularnog i vjerskog obrazovanja o kome autor govori. Većina muslimanskih intelektualaca danas, shvatite to kad završite taj studij, hoda na jednoj nozi ili vidi jednim okom, te govori jezikom koga druga skupina ne razumije ili samo misli da razumije. Sasvim razumljivo njihova slika svijeta mora biti nerealna a nespo- razumi beskonačni.

Autor daje originalan doprinos izučavanju uzroka slabosti islamske civilizacije nudeći tezu o krizi mišljenja (ili uma, kako stoji i na arapskom i na engleskom). Posebno intrigantno njegovo objašnjenje historijskih korijena te krize. Do sada smo imali 'teorije' o krizi muslimanske civilizacije kao krizi vjerovanja koja je posljedica stranih misaonih uticaja (sinkretizam, grčka filozofija) koju promoviraju selefijski mislioci, krizi kao posljedici moralnog pada (Mevdudi i revivalisti generalno), te krizi kao posljedici direktne strane okupacije od strane Zapada pri čemu se tvrdi da nisu muslimani nazadovali već je Zapad prebrzo napredovao a zatim svoju moć zloupotrijebio.

Ova knjiga je više esej nego studija jer joj, nažalost, osim usputnih i generalnih diskreditiranja drugih muslimanskih reformističkih projekata nedostaje ozbiljan kritički i analitički osvrt na druge slične pokušaje kao što je onaj Fazlur Rahmana koji je, usput rečeno, već iznio brojne ideje koje Abu Sulejman ponavlja. No, i to samo po sebi govori koliki je posao pred muslimanskim misliocima. Djelo također nije imuno ni na jednu od najrazornijih bolesti savremene muslimanske misli, pretjerivanje i pomanjkanje mjere. Od početka do kraja, knjiga je kritika svega što je bilo ko uradio od izbijanja civilnog rata za vrijeme halife Osmana, r.a., do osnivanja Međunarodnog instituta za islamsku misao (vidi, naprimjer, sud o usuli fikhu na 62. strani ili kritiku klasičnog razumijevanja pojmo- va neshā, kamate, idžmaa, *ehlu 'l-kitaba*, kijasa i sunnetskih znanosti). Tim više ovu knjigu valja čitati kritički.

Kako muslimani nisu razvili umjetnost ja- vnog dijaloga i diskusije o idejama i ova knjiga je dosada nailazila uglavnom na jednostrane po-

hvale ili osude, ozbiljnih kritičkih osvrta bilo je jako malo. No kao što je primijetio Muhammed A. Muqtedar Khan sa Georgetown univerziteta, to je samo još jedan pokazatelj intelektualnog siromaštva muslimanskog svijeta. Djelu i auto- ru bi se moglo svašta prigovori a najviše da je jednostran kada sve uzroke krize svodi na jedan i izričito tvrdi da ummet ne pati od krize vjerova- nja ili morala (25) već mišljenja, kao da je jedno od drugog odvojivo i kao da je, naprimjer, koru- pcija, u kojoj se guši muslimanski svijet, samo intelektualno pitanje. Autor je kontradiktoran sam sebi jer društvene nauke, koje želi afirmi- rati, obično ne priznaju analizu koja tako kom- pleksne pojave kao što je kriza jedne civilizacije svodi na jedan činilac, a i sam na jednom mjestu tvrdi da je jedan od uzroka krize slabljenje mu- slimanskog vjerskog žara (64). Ipak, ako je auto- rova teza neprihvatljiva kao jedino obrazloženje krize ona sigurno visoko kotira na listi razumnih objašnjenja naše krize. Autor nije istraživač već predani mislilac i aktivista sa specifičnom agen- dom što ga često čini neobjektivnim a njegov diskurs pustim priželjkivanjem i demagogijom što je ujedno najveća mahana cijelog projekta islamizacije znanja u njegovom I.I.I.T. izdanju. S druge strane ta činjenica ovom štivu daje živost i žar što dijelom kompenzira prethodni nedostatak. Nekome će smetati i to što je autor, u krajnjoj instanci, za modernizaciju. To samo po sebi nije manjkavost ali je zahvalno znati s kojih pozicija autor nastupa. Knjiga je optuživana i za preambicioznost i površnost. U odbranu knjige i prijevoda dovoljno je reći da autor ako i ne nudi prave odgovore postavlja prava pitanja. S te tačke gledišta objavljivanje ovog prijevoda je sasvim opravdano. Nadati se i da će ovo djelo isprovocirati bosanske muslimane da počnu si- stematičnije i zrelije razmišljati o 'metapitanju' svoje sadašnjice, o pitanju svih pitanja, o krizi u kojoj se nalaze, kao što je učinilo u drugim sre- dinama gdje se pojavilo. Zadovoljstvo izlaskom ove knjige upotpunjuje saznanje da je iz štampe izašao i bosanski prijevod djela *Islam and Secu- larism* dr. S. N. al-Attasa kao rivalskog viđenja ovdje obrađenih pitanja.

Ahmet ALIBAŠIĆ

m